

Vladimír Macura

Božena Němcová jako encyklopedistka

Encyklopedické aktivity na půdě fantastického ústavu zvaného Budeč, budovaného Karlem Slavojem Amerlingem na pozemku zakoupeném v roce 1838 mezi ulicí V Tůních a Žitnobranskou v Praze, nejsou pro historiky 19. století samy o sobě neznámým faktem, ale dosavadní obraz o nich je bohužel bezútešně útržkovitý.

Nástin svého encyklopedického projektu Amerling přímo zveřejnil v příloze časopisu Květy v červenci roku 1843 a podepsal jej jménem, které jednoznačně dávalo najevo, že má podnik právě v Budči svůj pevný institucionální základ: „Spisovatelstvo všenaučného slovníku, na Novém Městě v Budči, č. 525“ (Amerling 1843). V svolání se optimisticky sdělovalo, že „nenepatrná částka“ přípravných prací k „všenaučnému slovníku“ byla již provedena a značná část hesel je dokonce již hotova (Amerling se totiž pokusil na půdu Budče převést také starší české encyklopedické pokusy). Současně tu byla oficiálně česká veřejnost informována, že již po tři roky probíhají soustavné práce na „slovníku pro ženské“, jehož autorskou oporou je skupina „vroucích a spanilomyslných vlastenek“. Přestože v této chvíli nebyly spolupracovnice projektu jmenovány, obecně se vědělo, že autorským jádrem podniku je ženský kroužek, který se scházel k pravidelným vzdělávacím přednáškám pravděpodobně již od sklonku let třicátých nejdříve u Staňků, kde v rodině sestry Karoliny bydlela po smrti své matky Antonie Rajske, vůdčí duch celého podniku (Z let probuzení... 1872: 29 - 30). Zřejmě v roce 1841 se spolek uchýlil do péče Antoniiny druhé sestry Johany Fričové a scházel se v bytě jejím a jejího muže, známého advokáta dr. Josefa Friče. Dochovaná korespondence a pozdější paměti umožňují vytvořit jen velmi hrubou představu o tom, které ženy se kromě Rajske a paní Fričové přednášek účastnily a jak se zrodil nápad přetvořit pasivní posluchačky v aktivní tvůrkyňe encyklopedie. Historička ženského hnutí Vlasta Kučerová se ve své více než osmdesát let staré monografii (Kučerová 1914) pokoušela pospojovat jednotlivá útržkovitá fakta a data, a byť je její práce dosud nejsoustavnějším pokusem vyrvat tuto ženskou encyklopedickou epizodu ze zapomnění, zdroje, které měla k dispozici, byly omezené. Hendikepem

Kučerové se stalo především, že se jí nepodařilo rukopis nedokončené encyklopedie, základního společného podniku ženského vlasteneckého kroužku, nikdy objevit. Přes svůj neúspěch neztratila však víru, že „snad časem bude někdo šťastnější v tomto pátrání a objeví tento drahocenný dokument Amerlingovy a ženské práce“, jež „vynikala nad svou současnost a jež nám upravovala silnice“ (Kučerová 1914: 37). Cítil jsem se i po těch dlouhých letech - zaujat pozoruhodnou osobností Antonie Rajské-Čelakovské - osloven tou dávno promlčenou výzvou. Rozhodl jsem se prohledat dosud nezpracovanou rozsáhlou pozůstalost Amerlingovy v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. Ukázalo se, že Rajská skutečně Amerlingovi před svým odchodem do Vratislavi nedokončený rukopis slovníku předala a že tak přešel do Amerlingova vlastnictví.

Objevit soubor rukopisných hesel spolu s pracovním heslářem „ženské encyklopedie“ v jednom z osmi desítek kartonů Amerlingovy pozůstalosti z velké části zaplněných chaotickým slovníkovým materiálem bylo pak jen věcí trpělivosti (a ovšem i institucionálního pochopení Literárního archivu Památníku národního písemnictví, jakož i osobní laskavosti dr. Karola Bílka, vedoucího oddělení LA PNP na Starých Hradech).¹

Nález dovoluje učinit si přesnější představu o celém podniku - o jeho vazbě k předloze, kterou je jednoznačně desetisvazkový německý *Damen Conversations Lexikon*, vydávaný Karlem Herlošem-Herloszsohnem v Lipsku (Herloszsohn 1834 - 1838), o tom, kam práce na encyklopedii dospěly (jen výjimečně se zřejmě přikročilo k zpracovávání hesel z druhé poloviny abecedy, rukopis ani hesla nevykazují příliš známky soustavnější redakční práce), a také o složení skupiny spolupracovnic. Část hesel je totiž podepsaná: objevujeme tu jména Anny Vlastimily Růžičkové, Františky Svobodové (později provdané Pichlové a literárně známé spíše pod pseudonymem Marie Čacká), Josefy Machotkové (pozdější manželky kustoda Českého muzea Josefa Rudy), dcer profesora Petra Němečka, vystupujících zde pod vlasteneckými jmény: Srdceslava, Zdenka, Milada a Drahotina. Čteme tu jméno Terezy Laadtové, Vojtěšky Broulíkové, dovídáme se nově o autorské spolupráci Barbary Brádkové (dochováno 15 podepsaných hesel), překvapuje nás celých pět desítek hesel podepsaných

¹ Podrobněji jsem psal o „ženské encyklopedii“ v obyděníku Tvar, doufaje, že téma je zajímavé i pro širší kulturní veřejnost (Macura 1998). Tvar také přinesl ukázkou z nalezeného rukopisu v příloze téhož čísla (Rajská a kol. 1998).

Marií Hoškovou. Redaktorka a organizátorka encyklopedie Antonie Bohuslava Rajska je podepsaná asi pod deseti hesly, tři hesla nesou jméno Barbory Štětkové, téměř dvacítku hesel je podepsána Marií Vidimskou. Šifra „J.“ by mohla (ale nemusela) patřit Eleonoře Jonákové (o jejíž účasti na projektu víme odjinud).²

Z dochovaného rukopisu se také dovídáme, že do okruhu spolupracovníků encyklopedie patřila i Božena Němcová, jejím jménem jsou podepsána dvě hesla: Iris a Iassi. Jsou to hesla stručná a celkem rutinně přeložená z Herloszsohnovy předlohy. Přesto jde o fakt zajímavý, protože zpřesňuje pohled na čas prvního pražského pobytu legendární české spisovatelky. Připomeňme si: manželé Němcovi se přestěhovali z Polné do Prahy, do domu U Zeleného stromu na Poříčí na podzim roku 1842 v době, kdy Barbora, manželka Josefa Němce, již čekala brzké narození čtvrtého dítěte, syna Jaroslava (narodil se 2. října 1842). Němcová prodělala vážnou nemoc, která ji spolu s mateřstvím poutala k domovu, ale přesto se seznamuje s pražskou vlasteneckou společností a v únoru příštího roku již na sebe upozorňuje na českém plese. Shodou okolností je to právě ples, ke kterému kroužek vlastenek připravil společné vystoupení v toho roku již třetím ročníku plesového almanachu Pomněnky. Mezi ženami, které se objevují v seznamu autorek (B. Svobodová alias Marie Čacká, Marie Pospíšilová, Vlastimila Růžičková, Antonie Rajska, Magdalena Dobromila Rettigová, Antonie Šemerová, již zemřelá Ludmila Tichá, Antonie Salová, Zdenka Němečková, Milada Němečková, „Zdenka z Vlasti“, Milina Hlavsová, Nina Herbstová, Marie Hošková a K. N. Slovanka) převažují jména, o nichž víme, že patřila členkám kroužku. Mnohé nacházíme nyní také pod hesly „všenučného slovníku pro ženské“.

Literární historie zaznamenávala sice, že se Němcová pohybovala v okruhu Bohuslavy Rajske³ (hlásila se k ní ostatně až do její smrti v roce

2 Identitou některých jmen si nejsem v této chvíli jist (Marie Bieblová, Johana Petáková), některá jména pod hesly (Emilie Frišová, Johana Fastrová) spíše naznačují, že by mohlo jít o pozdější doplňky projektu - jsou-li skutečně jejich zpracovatelkami etnografka Emilie Fryšová (1840 - 1920) či učitelka Johana Fastrová-Danešová (1837 - 1908). Dvě „botanická“ hesla podepsaná vlasteneckým jménem Budislava (v kroužku panen a paní bylo přiděleno toto jméno Vilemíně Volfové, literárním historikům známé milence Josefa Jaroslava Kaliny) nesou dataci 1852, což jasně dokládá takové pozdější Amerlingovy, byť jen nesoustavné, pokusy v nedokončeném slovníku pokračovat (o tom, že by autorkou hesel skutečně byla Volfová, o níž víme, že tehdy žila již natrvalo v Srbsku jako manželka francouzského konzula a údajně někdy počátkem padesátých let zemřela, lze ovšem pochybovat).

1852 jako ke své přítelkyni a dopisy adresované Rajske, mimochodem i ten, který tak rozhodujícím způsobem zasáhl Antonii Bohuslavě do života a přivedl ji k rozhodnutí pro sňatek s Čelakovským, patří k nejstarším dochovaným listům Němcové). Doložená spolupráce na encyklopedii však napovídá přimknutí nejen k Antonii Rajske, ale skrze ni také k Amerlingově Budči mnohem těsnější, než se dosud předpokládalo.

V později Němcovou načrtnuté osnově vlastního životopisu se k počátku jejího prvního pražského pobytu vztahují poznámky: „Do Prahy - Příjezd do Prahy - první známosti - přijmutí do vlasteneckého spolku - U Zeleného orla⁴ - Nesmím já číst? - Smutné časy - Jaroslav - Český bal - Nebeský, Čejka a Pomněnky“ (Novotný 1951: 111). Zmíněný „vlastenecký spolek“, do něhož byla přijata, byl vysvětlován Miloslavem Novotným (1951: 363) jako Matice česká. Jenomže do Matice české přísně vzato nevstupovala Němcová, ale Josef Němec. Přímé členství žen v Matici bylo ostatně velmi vzácné. Z účastnic ženského kroužku patřila ke členkám Matice jen Antonie Rajska (od roku 1842), teprve později, roku 1848, z „budečských žen“ přijala členství ještě Eleonora Jonáková - žádná další již ne (pokud se některá z nich neukrývá pod nejasným krycím jménem „Skromná družka Slávy dcery nad Vltavou“, jež na seznamu zakládajících údů Matice nacházíme). Josef Němec se navíc stal členem Matice až 14. července 1843, deset měsíců po narození syna Jaroslava (srov. Novotný 1951: 98), tedy v době, kdy už byla Němcová jednoznačně s „ženskou Budčí“ spojena. „Vlastenecký spolek“, o němž se v náčrtu vzpomínek píše, byl tedy mnohem pravděpodobněji právě ženský kroužek kolem Antonie Rajske, ve kterém se tehdy již horečně pracovalo na encyklopedii.

Přihlášení Němcové k „ženskému kroužku“ máme konečně dávno doloženo, aniž si to uvědomujeme, v notoricky známém textu, totiž v první publikované básni Němcové Ženám českým (1957: 9 - 10). Báseň není osobní výzvou výjimečné, „probudilé Češky“ „Češkám neprobudilým“, jak bývá zpravidla zjednodušeně vnímána ve stopách až příliš rané patetizace Němcové jako „ženského Tyrtiaia“ z úst zamilovaného Nebeského (srov.

- 3 Mojmir Otruba, který ve své monografii o Boženě Němcové tuto vazbu zaznamenává i s oceněním intelektuálního potenciálu Rajske, naznačuje opatrně, že besedy kroužku českých vlastenek mířily „zřejmě dál“ nad standardní biedermeierovský ideál vlastenky. Zdá se, že nález rukopisu encyklopedie dovoluje tvrdit, že tu šlo již o víc než pouhé směřování (Otruba 1962: 39).
- 4 Miloslav Novotný poznámku týkající se domu U Zeleného orla vysvětluje jako přepsání místo správného U Zeleného stromu, což byl název domu, kde Němcovi Na Pořčí bydleli.

Tasos

Hlavní město v Muttánech, vyhlášené v
 zvláštní krásné krajině, na severní hranici
 počítá 30 000. oby. Pětá díl domů je y dřevě;
 znamenitější jsou však, architekturové palác, 18
 bojištěných paláců, 98 kostelů a klášterů.
 Residenci zámek hospodára je nové a krásné.
 je vyhlášen. Okolo do Růžka, Jurečka, Sedmice.
 Krasotka, a do Uher je znamenitý. Po roků 1828-31.
 byla Tasos ovládnuta, morem, cholera a třídenní
 škoro a pustinnu obřázeno, a počet obyvatelstva
 zůstal se až na 18 000, nyní ale opět ve zřetelně.

Božena Němcová

Tris

Tato zlatokřídlá, něžná, jemná, posiluje boky, zřetelně
 obličejové Jherina, bohyně vdruhu, zmenovité podobny
 po ní se z žení snáší, by vyplnila chybky panovní.
 kv. Ona byla dcera Thalimaa a a Clekry, a Hylro.
 vřta ji do Olympu nese. Vyobrazuje se, ro.
 utavivova dívka s pestrá obrovitá oděvu.

Božena Němcová

Němcová, Spisy 1957: 511 nebo Novotný 1951: 101). Báseň není v této chvíli ničím jiným než jedním z mnoha hlasů, kterými se na tehdejší české literární scéně na přelomu třicátých a čtyřicátých let ženy vehementně ozývají. Nápadně zvýšená četnost těchto vystoupení se přesně s působením kroužku shoduje - jména tehdy poprvé se prosazujících literátek ostatně vesměs nacházíme mezi jmény účastnic kroužku (Marie Čacká-Svobodová, Milada a Zdenka Němečkových, Jaroslava Štětková-Litněnská, Vlastimila Růžičková). Ani téma „nové úlohy ženy“, které Němcová nastoluje, není na pozadí vlny tehdejších ženských básnických pokusů ničím ojedinělým. Veškerá literární tvorba žen těchto let byla přece formulací „nové úlohy ženy“ a společné vystoupení v *Pomněnkách na rok 1843* bylo přímo manifestem této nové úlohy (už proto byly do projektu vtaženy také ženy mimo vlastní okruh „kroužku“, předchůdkyně této nové podoby ženství - ať již M. D. Rettigová nebo nedávno zemřelá Ludmila Tichá): žena skrze vlastní literární texty vystupuje veřejně jako „literátka“, „básnířka“, nikoli jako bytost upoutaná tradičními úkoly v hranicích domova. Navíc vystupuje jako literátka česká a tedy jako čínorodá účastnice národní emancipace - české a slovanské téma, přesněji řečeno téma citového vztahu k „vlasti“, „české řeči“, „národu“ a ke „slovanství“ je důsledně přijato jako nejnvtírnější součást ženina světa. To všechno ženské básnické pokusy na rozhraní let třicátých a čtyřicátých implikují už jenom tím, že jsou psány ženami, že jsou texty literárními a že jejich jazykem je čeština.

Ovšem jednotlivé básně almanachu - přestože byl vlastně almanachem plesovým, a tedy „zábavným“ (byl mj. opatřen i tanečním pořádkem) - navíc často tuto implicitní manifestaci přímo tematizovaly. Autorky se často ohlašovaly příznačně vlasteneckou tematikou (K. N. Slovanka: Věnování, Marie Čacká: Česká země), ale také přímo deklarovaly zvláštní, „ženský“ vztah k ní (Milada Němečková: Češka jsem!). Příznačně zachází například Zdenka Němečková nebo Nina Herbstová s národní symbolikou barev. Herbstová (báseň Český znak) vychází z dvojtónu bílé jako symbolu ženské nevinnosti (lilie) a rudé jako symbolu studu, ruměnce (růže) a formuluje svou vizi potřeby přesahu osobního údělu (jednoznačně přitom definovaného jako úděl ženský) metaforou, která pomíjivost obou květin ruší ve věčných hodnotách symbolizovaných českým znakem a národními barvami:

*Krásná jesti barva běloskvoucí,
krásně! rovně červánkové rdění,
krásné, pak-li obojí se v zvoucí
ku radosti spojí sjednocení;
krásné-tě, když dívce kvete v tváři*

*bělost nevinnosti s panny studem, -
krásněji a hrději však září
stříbrolesklý lev náš v poli rudém.*

*Svadnou lilje, ruměnc i zbledne,
láskou žhoucí oheň růží shoří:
lev náš ale se co hvězda zvedne,
stříbrolesklá hvězda v různé zoří!*

(Pomněnky 1843: 36 - 37; dále cit. jen čís. stránky.)

Zdenka Němečková (v básni Tři kvítka) - celých pět let před rokem 1848, kdy tato symbolika zdomácněla jako radikálnější projev českého patriotického postoje vedle oficiálních zemských barev - sáhla přímo ke slovanské trikoloře. Buduje ji podobně z konvenčních květinových motivů patřících k tradiční dobové stylizaci ženy (růže, lilie, pomněnka), smysl konvenční květomluvné symboliky přitom značně proměňuje. Růže jako symbol lásky a lilie jako symbol nevinnosti se stávají současně symbolem lásky k vlasti a sebeobětování, zatímco pomněnky, ustálený symbol milenecké věrnosti, symbolizují i stálost vlasteneckého citu (30 - 31).

Podobně se pracuje s dalšími tradičními ženskými emblemy, obraz ženina srdce jako pevnosti je spojován s patriotickými ideologismy (Zdenka z Vlasti: Upevnění, 32 - 33), téma lásky jako poslání ženy je podmiňováno aktivním češtvím mužského partnera (Antonie A. Šemerová: Základ lásky, 21 - 22). Z toho postupování tradiční ženské emblematicky s motivy nacionálními se pak odvíjí přímé formulování nové ženské role - ta je výslovně rozšířena o rozměr vlastenecký, o potřebu aktivní účasti na národní emancipaci (Františka Božislava Svobodová: Sestrám, 3 - 4).

Rozšiřování „ženského aspektu“ o aspekt „vlastenecký“ se tu přitom zřetelně přetváří v opačný proces.

„Probuzení vlasti“, „její zmrtvýchstání“ (ústřední české obrozenské ideogramy) je obohaceno o téma probuzení a zmrtvýchstání ženského (Marie Hošková: Hlas vlasti, Bohuslava Rajská: Ze zimy k jaru). Rajská jde dokonce v tomto ohledu ještě dál. Celého rejstříku tradičních vlasteneckých emblémů spojovaných bezprostředně s identitou národa („Vltava“, „spánek“, „probuzení“, „jaro“) je u ní využito přímo a naplno k vyslovení ženského údělu. Píše se tu o „dřímajících duších“ žen, o jejich „dlouhém spánku“, píše se tu o „předsudcích“, které ženy poutají, o jejich „vzkříšení“ - ta báseň budovaná kolem ústředního obrazu Vltavy osvobozující se v předjaří z pout ledu už vlastně vůbec není o „probuzení národa“, je čistou deklarací ženské emancipace, teprve v závěru vztaženou k obecnému vlasteneckému úkolu (14 - 15).

Báseň Němcové prostě na tomto pozadí není rozhodně v žádném ohledu výjimečným textem. Její pojetí „ženského tématu“ není konečně ani nejradikálnější - pohybuje se zhruba řečeno kdesi uprostřed škály, kterou předestřel ženský plesový almanach. Němcová vychází z tradičně vymezené role ženy, jejíž rámec: „srdce“ (láska) a „materství“ („Dítě! - toto jméno sladké / ženě nebem daný dar“) nebo „výchova dětí“ pak jen rozšiřuje o závazný aspekt vlasteneckého poslání. Hovoří o povinnostech ženy, nikoli o jejích právech nebo o jejím znevlnění - jak činí v almanachu Rajska, která v té době také osobně prožívá svár mezi rozhodnutím pro životní cestu vdané ženy a osudem ženy svobodné a nezávislé. O rok později o tom Rajska napíše svému důvěrníkovi Antonínu Markovi, když se rozhodla odmítnout jak slovenského básníka Hroboně, tak zakladatele Budče Karla Slavoje Amerlinga: „mužatka měla být upoutána v okovy /.../. Né, né, to nešlo; mužatka se vzkřísila, nabyla nových sil k životu, a ačkoliv srdce trne jí od bolestné rány, ačkoli oči slzejí, předce je opět mužatkou! ... Není to vina Slavojova ani má, nybrž osudu, který neodvratitelný nad námi vládne.- Světu, národu mému a vlasti své obět tuto přináším.- Mužatka stojí opět ve světě širém osaměla, náležející všem sestřím a bratrům svým stejně, ač i srdce posud krvácí a bolestně svírá...“⁵ V tomto okamžiku je pro nás vedlejší, že za pár měsíců Rajska své rozhodnutí zvrátí, provdá se za vdovce se čtyřmi dětmi a zřekne se (kromě členství v Matici, které si podrží jako samostatné osobní členství i po sňatku) veškeré veřejné činnosti a že naopak Němcová svým vlastním životem vstoupí do ostrého konfliktu s obvyklým vymezením společenské role ženy. Tehdy, v první polovině roku 1843, Němcová prostě v žádném ohledu není „zasvětitelkou“, ale pouhou „adeptkou“, stavící se svou básní dodatečně po bok družkám, které jsou již vnímány jako vyhraněná a osobitá pospolitost.

Jistě - některé básně almanachu přímo naznačují své „spolkové zázemí“, vypovídají o „ženském kroužku“, z něhož vyrůstají, ať již pouhým faktem účasti na společném edičním podniku či v zřetelnějším náznaku (Františka B. Svobodová: Sestrám: „Sestry slavské sestupme se blíže“, 3), nebo dokonce přímo, jako je tomu v básni Antonie Bohuslavy Rajske („Tak i svatý oheň lásky / duše naše opojil, / vazbou jedné pevné pásky / v potěšný nás věnec svil“, 14 - 15).

Báseň Němcové, adresovaná „ženám českým“, na první pohled nic takového nenaznačuje. Jenomže vykročíme-li z mezí vlastního textu

⁵ Antonie Rajska Antonínu Markovi dne 24.3.1844 (Čelakovský, LA PNP).

a přihlédneme-li k faktům „vnětextovým“, vypadá situace překvapivě jinak. Literární debut Němcové vyšel v Květech 5. dubna 1843, a to datum není tak nevinné a nic neříkající, jak se dosud vykladačům Němcové zdálo.

Přesně téhož dne se totiž „kroužek dam“, jakkoli už delší čas působil jako součást budečského projektu, sešel poprvé nikoliv v soukromí u Fričů, ale právě v prostorách Budče, kde pro ně byly v březnu konečně připraveny „dvě chyže“, tj. místnosti.⁶

Báseň Ženám českým tak obsahuje pod povrchem obecného apelu k českým ženám ještě velice konkrétní oslovení nových přítelkyň z vlasteneckého ženského kroužku u příležitosti dne, který se měl stát významný v jejich dosavadní historii: v den, kdy vystoupily z prostoru soukromého salonu na veřejnost. Nic na tom nemění skutečnost, že zřejmě právě vystoupení kroužku na veřejnosti se stalo jedním z důvodů pro zákrok úřadů proti Budči a jejímu věšteckému Učíteli. Policie provedla v budově na Velký pátek 14.4.1843, několik dní před oslavou císařových narozenin, prohlídku, při které zabavil nadkomisař Richter a komisař Kröger řadu písemností, a po celý duben pak probíhalo vyšetřování rozsahu aktivit této podivné nelegální instituce - policii vadila nepovolená tiskárna, nepovolená nemocnice, a ovšem také nepovolené veřejné přednášky.

Ještě jeden drobný, ale významný fakt ukazuje od zveřejnění básně Ženám českým k Budči, totiž jméno, se kterým tu Barbora Němcová poprvé vystupuje na veřejnosti, aby je pak provždy používala jako své jméno literární a postupně i ve styku se stále širším okolím. Sotva šlo v tomto případě o osobní rozhodnutí. V okruhu Budče a ženského kroužku encyklopedistek patřilo vlastenecké jméno k všeobecné povinnosti. Anna Růžičková se nazývala Vlastimila, Vilemína Volfová - Budislava, Tereza Laadtová - Svatava, Josefa Machotková - Bohoráda, skutečná občanská jména Němečkových dcer jsou nám skryta za jmény Milada, Zdenka, Srdceslava, Drahotina, Božena (či dokonce Božetta⁷), Antonie Rajská nesla jméno Bohuslava, Barbora Štětková, pozdější manželka J. E. Vocela, jméno Jaroslava, Marie Vidimská - Bohdana, Anna Hlavsová - Milina, Eleonora

6 Srov. dopis z Karla Slavoje Amerlinga Rajské ze dne 28.3.1843 s informací o svolání schůzky kroužku dam v Budči a dopis Antonie Bohuslavy Rajské Antonínu Markovi ze dne 12.4.1843, kde se krátce charakterizuje jejich náplň (Čelakovský, LA PNP). K dataci viz též Novotný (1960: 107).

7 Jméno Božetta dokládá Čeněk Zíbrt ve svém výkladu agendy pozdějšího Spolku Slovanek (Zíbrt 1907: 208 an.).

Jonáková - Vědoslava, Františka Michalovicová (později provdaná Amerlingová) - Svatava, Františka Svobodová - Božislava či Bohunka.

Některá místa korespondence mezi Amerlingem a Rajskou a v dokumentech z pozůstalosti nasvědčují, že vlastenecká jména nebyla věcí osobní volby, ale byla bezprostředně Amerlingem přidělována.⁸ Lze předpokládat, že nová adeptka kroužku, autorka encyklopedických hesel Iassi a Iris, získala své jméno Božena právě touto cestou, bylo to jméno, které ostatně dobře odpovídalo „poetice“ budečského pojmenovacího aktu, patří jak do rejstříku oblíbených „slavných slovanských jmen“ (spolu se Zdenou, Miladou, Jaroslavou), tak k velmi frekventované oblasti jmen, často nově tvořených, odkazujících k posvátným hodnotám božství (Bohoráda, Bohuslava, Božislava či Bohunka, Bohdana a konečně i Svatava), které odpovídalo silnému mysticismu budečské pospolitosti.

Ústav pro českou literaturu AV ČR, Praha

PRAMENY

AMERLING, Karel Slavoj

1843 „Zpráva a prosba ohledně všennaučného slovníku“, *Květy* 9, 1843, příl. Noviny z oboru literatury, umění a věd: Příloha ku Květům, č. 15, str. 60. Podepsáno „Spisovatelstvo všennaučného slovníku, na Novém Městě v Budči, č. 525“

AMERLING, LA PNP

Fond K. S. Amerling, Literární archiv Památníku národního písemnictví, I A 57

ČELAKOVSKÝ, LA PNP

Fond F. L. Čelakovský, Literární archiv Památníku národního písemnictví

HERLOSZSOHN, Carl (ed.)

1834 - 1838 *Damen Conversations Lexikon I - X*. Herausgegeben in Verein mit Gelehrten und Schriftstellerinnen. (Leipzig: Commission bei Fr. Bolckmar, později ADORF, Verlags-Bureau)

NĚMCOVÁ, Božena

1957 *Básně a jiné práce, Spisy XI* (Praha: SNKLHU); první otisk *Květy* 10, 1843, č. 27, str. 103

⁸ V dopise K. S. Amerlingovi ze dne 22.9.1842 mu Antonie Rajská připomíná, že dosud neudělil jména slečně Laadtové a Volfové (Čelakovský, LA PNP). Amerling v listu z deníku 22.8.1843 zaznamenává pokřtení slečny Jonákové na Vědoslavu (text dovoluje číst i „Vidoslava“, ale tuto podobu vlasteneckého jména nemáme doloženu odjinud) (Amerling, LA PNP); mimochodem údaj o jméně Věroslava (srov. Hoffmannová 1982: 65) je zjevně omyl.

POMNĚNKY

1843 *Pomněnky na rok 1843* (Praha: tiskem J. Pospíšila, bez dalších údajů)

RAJSKÁ, Bohuslava a kol.

1998 „Encyklopedie budečských panen“ (ed. V. Macura), *Tvar* 9, 1998, č. 5, příl. *Tvary*, sv. 5

Z LET PROBUZENÍ...

1872 *Z let probuzení: Paměti a korespondence Bohuslavy Rajské z let 1839 - 1844* (Praha: J. Otto)

LITERATURA**HOFFMANNOVÁ, Eva**

1982 *Karel Slavoj Amerling* (Praha: Melantrich)

KUČEROVÁ, Vlasta

1914 *K historii ženského hnutí v Čechách* (Brno: Ženská revue)

MACURA, Vladimír

1998 „Příběh encyklopedie dam“, *Tvar* 9, 1998, č. 5, str. 1, 4 - 5

NOVOTNÝ, Miloslav

1951 *Život Boženy Němcové I* (Praha: Československý spisovatel)

1960 *Pedagogické dědictví Karla Slavoje Amerlinga* (Praha: Státní pedagogické nakladatelství)

OTRUBA, Mojmir

1962 *Božena Němcová* (Praha: Svobodné Slovo)

ZÍBRT, Čeněk

1907 „Sestry slovanské čili Spolek Slovanek r. 1848 v Praze“, *Květy* 29, 1907, č. 1 - 3, str. 25 - 38, 203 - 215, 375 - 388

SUMMARY

This article discusses the discovery of an MS of an encyclopedia of women, which was compiled by young women in the early 1840s, led by Antonie Bohuslava Rajská. It provides a relatively accurate picture of this forgotten project, its model, the *Conversations Lexikon* (Leipzig, 1834–38), and its authors, one of whom was Božena Němcová. We can now say more about the first months of Němcová's stay in Prague, and can re-interpret her remark about being 'accepted into a patriotic association'; the MS also casts new light on the poem *Ženám českým*, which now no longer appears as a poem Němcová uses to address women who have yet to become patriotic, but rather as a text in which declares herself a new member of the Rajská circle. This poem, Němcová's literary debut, was published on the very day this circle left the Frič salon, and began to meet publicly at Amerling's Budeč. It also demonstrates that there is more behind Barbora Němcová's patriotic Czech pen-name Božena than was previously thought; the participants in the woman's association took their patriotic names directly from the 'Great Teacher', Karel Slavoj Amerling.